

bury that lion in. Вместо безнадёжного копания ямы он предлагает людям, вероятно в шутку, в следующем году выращивать морковь: *"Why don't you put a garden in next year? I said. "This soil looks like it might grow some good carrots"* (RL, p. 71).

Взаимодействие миров искажает неразрывное единство времени и пространства в данном гетерогенном текстовом мире: время в нём статично и динамично одновременно, а само пространство при этом остаётся неизменным. Происходит невероятная игра со временем и пространством в результате временного отклонения [ср. 8: 179], которое доведено до абсурда и выходит за рамки условностей более традиционного по форме и содержанию художественного текста.

Существует парадоксальное мнение, что для того, чтобы произведение искусства было бессмертным, необходимо, чтобы оно "вышло за пределы человеческого, туда, где отсутствует здравый смысл и логика" [7: 55]. И хотя в "художественной системе мысль тем более убедительна, чем менее она логична" [2: 8], но, как заметил Г.В. Лейбниц, некоторая непонятность могла бы быть дозволена, но нужно, чтобы за ней скрывалось нечто достойное отгадки, и чтобы загадка могла быть разгадана" [цит. по 4: 462].

Взаимодействие текстовых миров, приводящее к возникновению ТА, может происходить и через *субъектно-объектный фокус*. Представляется возможным в дальнейших исследованиях определить основные его характеристики в постмодернистской англоязычной художественной прозе малой формы.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бахтин М.М. К эстетике слова. – М.: Художественная литература, 1974. – 367 с.
2. Ветловская В.Е. Поэтика романа "Братья Карамазовы". – Л.: Наука, 1977. – 254 с.
3. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрада, 1996. – 254 с.
4. Кобозева И.М., Лауфер Н.И. Об одном способе косвенного информирования // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1998. – Т.47, № 5. – С. 462-471.
5. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек. Текст. Семиосфера. История. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 447 с.
6. Слащёва М.А. Мифологическая модель мира в постмодернистской прозе Милорада Павича // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 43-53.
7. Шенкман Я. Логика абсурда. Хармс: отечественный текст и мировой контекст // Вопросы литературы. – 1998. – № 3. – С. 54-80.
8. Doležel L. Fiction and Possible Worlds. – Bloomington; L.: The John Hopkins Univ. Press, 1998. – 321 p.
9. Vorobyova O. Textual anomalies from the cognitive poetics perspective // Proceedings of the International Conference "Cognitive Linguistics in the year 2001". – Lodz. – 2001. – P. 96-98.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

RL = Revenge of the Lawn. Stories 1962-1970. – N.Y.: Pocket Books, 1971. – 173 p.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Людмила Короткова – доцент, кандидат филологических наук, доцент кафедры теории и практики перевода с английского языка Института иностранной филологии Херсонского государственного университета.

Научные интересы: когнитивная лингвистика.

АКСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАКРОПОЛЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ «МЕНТАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДИНИ»

Олена КРИЖКО (Бердянськ, Україна)

Стаття присвячена встановленню аксіологічних ознак макрополя фразеологізмів із зоонімним компонентом «Ментальні характеристики людини». Зокрема, визначено семантичну сутність стрижневого компонента фразеологічної одиниці, здійснено оцінку характеристику фразеологічних і фразеометафоричних полів, об'єднаних у макрополі «Ментальні характеристики людини».

The article observes the formation of axiological features in a macrofield of phraseological units with zoonimical component «Mental characteristics of the person». In particular, the semantic essence of a basic component of phraseological unit is defined, the estimated characteristic phraseocomparative and phraseometaphorical fields united in a macrofield «Mental characteristics of the person» is revealed.

Мета даного дослідження – встановити аксіологічні ознаки макрополя фразеологізмів із зоонімним компонентом «Ментальні характеристики людини». У процесі аналізу розв'язуються такі завдання: 1) визначити семантичну сутність стрижневого компонента

фразеологічної одиниці; 2) здійснити оцінну характеристику фразеологічних одиниць і фразеологічних полів, об'єднаних у макрополе «Ментальні характеристики людини».

Інтенсивний розвиток сучасної фразеологічної науки спонукав дослідників [6; 8] до перегляду змісту поняття *стрижневого компонента* (панівного смислового центра, тематичного індикатора тощо) фразеологізмів із характерними оцінками його змістових і формальних властивостей.

Неодностайність поглядів на компонент фразеологізмів свого часу представив у своїй праці А.В. Жуков [7: 24, 26]. Аналізуючи та синтезуючи наукові дефініції щодо поняття компонента фразеологізмів, учений висунув власний погляд на його семантичну сутність, специфіка якого полягає в доведенні того, що "компонент не існує до фразеологізму, він є вторинним, довільним і системно-набутим продуктом" [там само].

Значення компонента має потенційний імовірнісний характер, якого компонент набуває вже після утворення фразеологічного знака. На думку А.В. Жукова, позасистемних значень у компонентів немає ані до утворення фразеологізму, ані після [там само].

Питання про визнання або невизнання компонента фразеологічних одиниць – сьогодні вже не обговорюється, як це було в 70-і–80-і роки ХХ ст. В усіх наукових розвідках цього періоду з різних аспектів обстоюється вплив конкретного компонента на семантичну структуру фразеологізму і дискутується проблема термінологічного і змістового його потенціалу. Зокрема, класики російської фразеології (О. Ахманова, В. Телія й ін.) вважають, що компоненти фразеологічних одиниць втрачають основні властивості слова, тоді як науковці нового покоління мають дещо іншу позицію, згідно з якою компоненти фразеологічних одиниць є словами і зберігають їхні основні ознаки [9; 12; 16].

Висуваються припущення лексемного характеру компонента фразеологічних одиниць [1], зокрема доводиться, що компонент випробовує вплив лексичної і граматичної системи і не втрачає зв'язок ні зі своїм словотворчим рядом, ні з системою форм словозміни, має оцінне забарвлення, що залежить від лексичного значення інших компонентів фразеологізму, а також впливає на формування цілісного значення фразеологізму.

Утім, ми вважаємо, що принципові розбіжності між словом і компонентом щодо їхнього змісту все ж існують, але окремі словесні якості, хоча б форма, певною мірою зберігаються в компоненті. Таке твердження свідчить на користь того, що стрижневий компонент фразеологізму через деактуалізацію своїх основних ознак слова виконує основну роль в утворенні фразеологічного значення, у зв'язку з чим претендує на семантичну самостійність у вторинній номінації.

З огляду на це зооморфізм як особливий словесний знак є важливою одиницею комунікації. При фразеологізації зоонімний компонент зазнає перш за все якісної переорієнтації, яка відбувається на лексико-семантичному рівні, а тому термінологічний зоонім набуває нових ознак.

Загалом "будь-яке переосмислення традиційної категоріальної семантики, синтаксичних зв'язків, прагматичної спрямованості мовної одиниці та її знакова транспозиція виступають показниками функціональної переорієнтації – процесу, тісно пов'язаного з людиною як мислячим суб'єктом, який пізнає світ (оскільки це явище являє собою нову номінацію), процесу, що виникає в ході комунікації в результаті актуалізації функцій-потенцій мовних одиниць" [13: 75].

Семантизація основних ознак зоонімного компонента і значення фразеологічної одиниці, в якій цей компонент є стрижневим, дали змогу класифікувати останні у фразеосемантичні поля (фразеологічні і фразеометафоричні), об'єднані у макрополе «Ментальні характеристики людини», адже абсолютно всі утворення, в яких функцію образного смислового центру виконує зоонімний компонент, чітко демонструють окремі ознаки як української ментальності у цілому, так і окремих представників – носіїв цієї ментальності. Для більш коректного розуміння поняття ментальності вважаємо за доцільне розглянути його у співвідношенні із загальним феноменом менталітету.

Загалом поняття "менталітет" розглядають як складову частину уявлень людей, закладених у їх свідомості культурою, мовою, релігією, наукою, суспільними контактами. Це свідчить про широке і вузьке його розуміння.

У вузькому розумінні *менталітет* тлумачиться як стійкий склад розуму [18: 8], як поняття, наближене до витоків "світобачення" [15: 51]. У кожного народу є свій склад мислення, який і визначає картину світу [2: 21]. Менталітет також розглядають як сукупність думок і уявлень, властивих тій чи іншій мовній групі. Ця позиція ототожнює поняття "менталітету" з "картиною світу". Віддаючи перевагу терміну "ментальність", В.В. Колесов визначає її як світогляд у категоріях рідної мови, в якому поєднуються інтелектуальні, духовні й вольові якості національного характеру в його типових проявах [10: 14].

За широкого погляду на *менталітет* релевантними вважаються способи поведінки і сприйняття, способи поведінки і реакції [3: 59]. Таким чином, поняття *менталітет* включає як способи збагнення світу, так і результати цього збагнення – образи й уявлення, тобто змістову сторону сприйняття світу. При цьому враховується й поведінкова сторона людської діяльності: крім ментальних процесів та їхнього змісту, до поняття *менталітет* включаються й учинки.

При аналізі змісту цього поняття обґрунтованим і логічним є розгляд менталітету як способу сприйняття світу, світобачення, зумовленого психічними характеристиками нації, а також соціально-історичними умовами її існування. Менталітет – це характер народу, про який писав В. фон Гумбольдт [4: 370] і який відображується не тільки в мові, а й у літературі, релігії, духовному житті нації. За В. фон Гумбольдтом, характер нації позначається на характері мови, що демонструє "об'єднану духовну енергію народу" і втілює в собі своєрідність цілого народу; мова виражає бачення світу, а не просто відображення ідей народу [4: 348-349].

Глобальним процесом, пов'язаним із формуванням і тлумаченням картини світу, є світобачення [17: 20]. Бачення світу – це і є менталітет, що виявляється в образах і уявленнях, тобто в картині світу, а також у вчинках людей, у різних сферах культури. Про менталітет можна судити на основі їхнього аналізу, хоча, безумовно, розмежування менталітету і картини світу є дещо механістичним. Ці два явища взаємозумовлені й взаємозалежні, менталітет можна досліджувати на основі характеристик картини світу, насамперед експліцитних.

Менталітет впливає на процеси когніції, включаючи в ці процеси і структурування накопичених знань. Механізми когніції за своєю основою є універсальними, а розбіжності набутих знань визначаються своєрідністю менталітетів народів. Менталітет відбивається в картинах світу різною мірою. У тих випадках, коли пріоритетна роль належить раціональному, логічному мисленню, менталітет виявляється меншою мірою. Однак, як вважає Г.Д. Гачев, навіть німецька класична філософія, що претендує на універсальність, має відбиток німецького бачення світу [2: 13].

При аналізі менталітету необхідно враховувати диференціацію всередині нації. Це означає, що, крім загальних рис національного менталітету, слід враховувати і менталітет окремих груп [5: 21]. Менталітет однакових соціокультурних груп різних мовних спільнот має більше схожих ознак, аніж менталітет різних соціокультурних груп усередині однієї мовної спільноти [14: 119-120].

Менталітет мовної картини світу – це мовний менталітет. При аналізі менталітету на основі даних мовної системи реконструюються загальні його риси, оскільки аналізовані одиниці існують тривалий час, характеризуються різною сферою вжитку в сучасній українській мові і відбивають деякі сукупні риси українського менталітету.

Менталітет народу має стійкість, стабільність, він консервативний, хоча в кожен епоху набуває нових ознак. Якщо говорити про взаємозв'язок культури і менталітету, то К.В. Іванова вважає зауваження В.М. Телії про те, що менталітет формується культурою [8], дещо однобічними. Безумовно, менталітет народу в конкретний історичний період залежить від менталітету попередніх поколінь, що виявляється в культурі, і в цьому сенсі визначається і формується культурою. Проте менталітет народу в даний період часу активно впливає на подальший розвиток культури. Це дві взаємозалежні й взаємодіючі категорії, а отже, питання про первинність однієї з них навряд чи можна вважати коректним з наукового погляду. Крім того, менталітет визначається ще і природними факторами, зовнішніми умовами існування народу і не обмежується рамками культури. Він виявляється в культурі і

впливає на культуру, але характерні риси менталітету народу залежать не тільки від особливостей національної культури [11].

Говорячи про ментальність народу, слід звернути увагу на національно-культурний менталітет (термін уведений В. Бакеркіним) – узагальнене поняття, що позначає сукупність суспільних розумових настроїв, своєрідний склад різноманітних психіко-психологічних властивостей і якостей, специфічну для даного соціуму систему: світовідчуття, світорозуміння, світосприйняття. Національно-культурний менталітет допомагає визначити суттєві ментальні риси етнічної спільноти, серед яких виділяються такі, як емоціоналізм і сентименталізм, чутливість та ліризм, індивідуалізм, патріотизм, честолюбство, оптимізм і т. ін.

Фразеосемантична класифікація корпусу зооморфних порівнянь і зооморфних метафор української мови здійснювалася на основі аксіологічної семантики цих одиниць за шкалою позитивний/негативний. Проаналізовані ФОЗК української мови дають змогу констатувати, що вони є потужним засобом позитивної й негативної оцінної номінації людини. Це свідчить, з одного боку, про те, що зооморфна оцінка дійсно займає важливе місце в житті людини, а з іншого, – про те, що зооморфній оцінці підлягають різні аспекти й сторони образу людини, які можна чітко класифікувати. Проте, базуючись на викладених вище аспектах зооморфної оцінки людини й на семантиці конкретних ФОЗК, ми згрупувати всі ці одиниці на основі їхньої оцінної семантики.

Макрополе «Ментальні характеристики людини» має ієрархічну структурну організацію, яка відображає властиву українській мові категоризацію і концептуалізацію навколишньої дійсності фразеологічними одиницями із зоонімним компонентом. Останні групуються у фразеосемантичні поля на основі відображення у своїй внутрішній і зовнішній формах таких характеристик, як: 1) фізіологічно-інтелектуальний стан людини; 2) психологічно-вольовий стан людини; 3) емоційний стан людини; 4) соціальний статус людини.

Тут варто зазначити, що виявлені 4 фразеосемантичні поля фразеологізмів із зоонімним компонентом (далі: ФОЗК), які становлять макрополе «Ментальні характеристики людини» – представника української лінгвокультури, демонструють переважно їх аксіологічно маркований пейоративний вектор. Крім того, ієрархічність цих полів має специфічні властивості, зокрема наявність випадків неоднозначності та перехідності, коли одна й та ж ФОЗК може позначати як фізіологічно-інтелектуальні, так і психологічно-вольові та соціальні характеристики людини.

У свою чергу, фразеосемантичне поле фразеологізмів із зоонімним компонентом, що відображають **фізіологічно-інтелектуальний стан людини**, об'єднує мікрополя фразеологізмів на позначення:

а) фізичних недоліків і вад: *глуха тетеря; як (мов, ніби і т. ін.) тріска; висухлий на тараню; здоровий як віл; сліпа курка;*

б) браку інтелекту, розуму, мудрості: *жуки в голові; сон рябої (рідко вороної) кобили;*

в) браку логічного мислення, знання, освіченості і загалом суцільне нерозуміння: *як цап (вовк) у (на) зорях (з сл. розбиратися, розуміти, кумекати і т. ін.); ні грач ні помагач; смішити горобців (людей); курям на сміх; куризасміють; теля на нові ворота (з сл. дивитися, вирячитися, витріщити очі і т. ін.);*

г) надмірної уваги, інтересу, надтоїдливості: *сунутися з своїми козами на торг; як (мов, ніби і т. ін.) оса; як (мов, ніби, наче і т. ін.) сарана;*

г) недосвідченості: *жовтороте пташеня (пташа).*

До фразеосемантичного мікрополя «фізичні недоліки, божевілля, безнадійність (високий ступінь негативної ознаки)» віднесено ФОЗК *хоч пацюки (цуценят) бий*, яка за стильовою диференціацією має зневажливий відтінок, характеризує надмірно товсте обличчя людини і загалом людину, деформовану ожирінням.

Брак інтелекту маркують такі ФОЗК, як *ні пес, ні баран; як (мов, ніби і т. ін.) баран в аптеці; як (мов ніби) баран (козел) дивиться на нові ворота*, а тупість та обмеженість – ФОЗК *agneць божий*, яке за походженням є книжним зворотом і характеризує безвольну, покірливу, розумово обмежену людину.

Сюди ж можна віднести ФОЗК *стадо баранів*. Надмірну увагу, надмірний інтерес українці порівнюють з тим, *як липнуть бджоли до меду*. На позначення недосвідченої людини, що не зазнавала труднощів та випробувань у житті у ФСУМ зафіксовано така ФОЗК *не бачити смаленого вовка* та її синонімічний варіант *не бачив смаленої сови*.

Мікрополя ФОЗК відбивають ті характеристики фізіологічно-інтелектуального стану окремих представників українського етносу, які, як правило, викликають негативну оцінку. Приклади ФОЗК з позитивною оцінною семантикою цих мікрополів є поодинокими. Так, на позначення досвідченої людини у ФСУМ виявлено такі ФОЗК семантики: *морський Вовк; заїсти муху (собаку, вовка); стріляний (обстріляний) птах; стріляна птиця; старий сич*. Остання ФОЗК, хоча і є меліоративно маркованою, позначаючи літню людину з багатим життєвим досвідом, та все ж в образно-смісловій її структурі завдяки зооніму *сич* асоціативно простежується значення «відлюдкуватого, а відтак і самотнього, замкненого чоловіка», що навряд чи можна вважати позитивним фактором. Зареєстровано також приклади ФОЗК, що характеризують людину кмітливу й до того ж сміливу: *впіймати (піймати, спіймати, вхопити) вовка за вухо (вуха); здібну: кішці(котові) [вузлом] хвоста зав'язати; спокійну, лагідну: мухи не зобидить; навіть мухи не зачепить*.

Друге фразеосемантичне поле фразеологізмів з зоонімічним компонентом, що відображають **психологічно-вольовий стан людини**, об'єднує мікрополя, в яких ці одиниці вживаються на позначення:

- нестриманості: *викидати/викинути коника; як (мов, ніби і т. ін.) собака (пес, звір), спущений (спущена) з прив'язі (ланцюга, припони);*
- надмірної балакучості, пліткарства: *вертіти язиком як корова хвостом; [як (мов, ніби і т. ін.)] сорока на хвості розносить/рознесла;*
- необачності, необережності, неуважності: *як (мов, ніби і т. ін.) карась у вершу; метати бісер свиням; ловити гав (рідко граки, ворони); ловити мух;*
- упертості: *як віл на рогатину; цуцика крутити;*
- безініціативності, байдужості: *хоч вовк траву їж; як (мов, ніби і т. ін.) з гуски (гуся, рідко гусака) вода;*
- нерішучості, слабкості, безвольності, інертності: *боже теля; як (мов, ніби і т. ін.) черепаха; мокра (змокла) курка; як (мов, ніби і т. ін.) сонна муха;*
- боязкості, страху: *холодна жаба сидить під серцем; як (мов, ніби і т. ін.) комашки забігали (полізли, поповзли і т. ін.) по спині;*
- легковажності: *горобці цвірінькають у голові (у макітрі); зайчики в голові стрибають;*
- недбалості: *як курка лапою;*
- ледарювання: *ганяти (лякати) бліх (собак); волам (бикам) хвосту крутити; ловити граки, давати горобцям дулі, козла забивати;*
- перебільшення: *робити / зробити з мухи бугая (слона, вола);*
- надмірної заклопотаності: *вертітися (крутитися) як (мов, ніби і т. ін.) муха в окропі;*
- виконання непосильної роботи: *битися як (мов, ніби і т. ін.) риба в саку (в сітях, в неводі); битися як рибина в неводі;*
- прагнення здобути успіх у двох різних починаннях, справах: *ганяти (ганятися, бігти, полювати і т. ін.) за двома зайцями;*
- безвихідного, скрутного становища, великого відчаю, досади, страждань: *хоч вовком вий, завити вовком;*
- лицемірства, підлещування, підступності, зради: *викручуватися (витися) в'юном біля кого, навколо кого; вовк в овечій шкурі; підколотна гадина; троянський кінь; витися (звиватися, крутитися, викручуватися) лисом навколо кого; продати очі псові; підкладати свиню; потайний собака (Сірко), рідко потайна собака ;*
- жадібності, втрати почуття міри: *як віл до браги, як (мов, ніби і т. ін.) кіт до сала;*
- надмірної праці: *як [чорний (той)] віл [у ярмі];*
- образ людини: *закидати (пущати)/закинути (пустити) гадючку;*
- надмірно підлої людини: *відігрівати/ відігріти (вигодувати) гадюку (змію) біля (коло) серця (за пазухою);*
- сварок, чвар, скандалів: *давати дрозда;*

- хитрощів, спритності: *гратися в kota і мишу (мишу); підшитий лисом; знати, де раки зимують; ловити рибу в каламутній воді;*

- пихатості: *мухи в носі грають; на козі (коні) не під'їдеш; ходити навичем; ходити (виступати і т. ін.) півнем (півником); як порося на орчику;*

- самотності: *як (мов, ніби і т. ін.) квочка в обичайці.*

З позитивними конотаціями у цьому полі виявлено два мікрополя, в яких представлено по одному прикладу ФОЗК семантики. Це одиниці на позначення відданості: *як (мов, ніби і т. ін.) вірний (вірна) собака* та працьовитості: *ранній птах; рання птиця.*

Фразеосемантичне поле фразеологізмів із зоонімним компонентом, що відображають **емоційний стан людини**, класифікується за семантичними сферами також здебільшого з негативним смисловим наповненням. І лише наявні поодинокі ФОЗК з позитивним смисловим наповненням.

Образи, які лежать в основі цих фразеологізмів, імплікують ідею дій-стимуляторів невдоволення людини, неприємних емоційних переживань, відчуттів тощо, наприклад, *як (мов, ніби і т. ін.) побитий (побита) собака (пес); черв'як точить серце.* Народна свідомість мобілізує образні уявлення реального світу у ФОЗК, які містять "згорнуту" інформацію і є специфічним засобом відображення явищ, предметів, відношень та їх оцінки.

ФОЗК із семантикою емоційного спрямування перехрещуються з такими емоційними концептами, як СТРАХ, РОЗЛЮЧЕНІСТЬ, ГНІВ, НЕНАВИСТЬ, ПЕРЕЖИВАННЯ. Наприклад, ФОЗК *на серці [наче] миші шкребуть (шкрябають, скребуть і т. ін.) І зашкребли (заскребли і т. ін.)* характеризує людину в пригніченому стані, поганому настрої.

Утворення цих та інших ФОЗК відбувалося внаслідок взаємодії людини з тваринним світом, з огляду на те, яку користь приносила чи яку шкоду завдавала людині певна тварина, звір, птахи, комахи. Так формувалося ставлення людини до конкретного представника зоонімного світу. Наприклад, ФОЗК *впиватися пиявкою в серце*, що має значення 'міцно заволодівати чийми-небудь почуттями', а також *собаки виють* з семантикою 'чогось дуже неприємного, яке викликає відразу, огиду', відображають негативні емоції людини. Проте варто зазначити, що виникнення неприємних переживань залежить від характеру людини, зовнішніх впливів, від потреб конкретної людини, від її індивідуальних здібностей, інтересів, звичок, внутрішніх станів.

Негативна семантика оцінки у складі ФОЗК репрезентована у внутрішній формі зоонімів *свиня, баран, в'юн, кіт, гадина та ін.*, що як переосмислені назви у певних ситуаціях вживаються для вираження докору, лінощів, упертості, хитрощів, невдоволення ким-, чим-небудь, гніву, ненависті, зла, наприклад *дивитися / глянути вовком* – неприязно, вороже ставитися до кого-небудь (ФСУМ, I, 149), *завити вовком* – тяжко страждати, впадати у відчай [там само].

Позитив етносвідомості людей передається ФОЗК, в яких вживаються ті ж зооніми, проте позначають позитивні характеристики людини, її відчуття тощо, наприклад, *вовка з'їсти (з'їсти собаку, муху) на чому, в чому* – набути великого досвіду в якійсь справі, ґрунтовно, до тонкощів вивчити що-небудь (ФСУМ, I, 139, 336). Проте на позначення цієї ж логіко-семіотичної ситуації у ФСУМ наявні й такі фразеологічні одиниці, які у своїй структурі мають казкові міфопоетичні компоненти у функції зоонімів: *спіймати жар-птицю (золоту рибку)* – стати везучим, досягти чогось значного (ФСУМ, II, 736, 849).

У досліджуваному матеріалі виявлено випадки, коли традиційний позитивний стереотип руйнується шляхом поєднання знака приємного відчуття з компонентом, на оцінку якого впливає його регулярна метафоризація: *липнути, як (мов, ніби і т. ін.) бджоли до меду* – виявляти свою приязнь до когось, великий інтерес до чого-небудь (ФСУМ, I, 13, 424). Тут відбувається дифузія позитивної оцінки смаку, позначеного лексемою *мед*, на підставі негативного стереотипу сценарію надодливості, набридання тощо. Сюди можна віднести і ФОЗК семантики: *як (мов, ніби і т. ін.) муха в сметані; як (мов, ніби і т. ін.) муха до меду зі сл. припасти, присмоктатися.*

ФОЗК зі значенням емоційної характеристики людини поділяються на два мікрополя: 1) ФОЗК на позначення почуттів особистості; 2) ФОЗК на позначення міжособистісних почуттів.

1. ФОЗК *битися як горлиця (як пташка)* характеризує людину, яка гірко тужить, побивається за кимось, її засмучений стан: *як (мов, ніби і т. т.) [чорний] віл на ногу наступив; [якась] муха вкусила; муха сіла на ніс кому; як (мов, ніби і т. ін.) муха (мухи) в спасівку; як (мов, ніби і т. ін.) спасівська (спасівчана) муха* – відбивають поганий настрій, подекуди розлюченість та загалом нервовий стан людини. ФОЗК *мати муху (мухи) в носі* у своїй внутрішній формі містить негативну оцінку невірноваженої, примхливої та вередливої людини. Сором'язливість та винуватість людини у певній ситуації передається ФОЗК *пекти раків* – букв. 'почервоніти'.

2. Мікрополе ФОЗК на позначення міжособистісних почуттів включає одиниці як з позитивною, так і з негативною конотацією. ФОЗК *як бджіл по весні; як (мов, ніби і т. ін.) бджіл у вулику; брати бика за роги* скоріше мають позитивну оцінку, демонструючи енергійність, рішучість у стосунках між людьми; ФОЗК *риба з водою* також характеризує мирні, злагоджені стосунки, а ось ФОЗК *одного гніздечка птиці* викликає асоціації, пов'язані з негативною поведінкою людей, їхніх вчинків, які їх об'єднують.

Негативне забарвлення має ФОЗК *пасти свині з ким*, яка вживається в ситуації, коли мовець намагається продемонструвати дуже близькі фамільярні стосунки, або ж ФОЗК *як Бог з черепахою* є пейоративно оцінною, вживаючись на позначення якоїсь розправи, або складних стосунків між людьми. Непримиренність двох людей українці порівнюють на прикладі того, як важко відбувається сусідство в одному дворі kota і собаки: *як (мов, ніби і т. ін.) кіт (кініка) з собакою*.

Аналіз ФОЗК із суб'єктно-вказівною диференціальною семою дає можливість визначити домінуючі почуття та емоції у психіці окремої людини-представника українського етносу й носія української ментальності. При цьому слід зауважити, що почуття та емоції людини не є сталими явищами у психіці людини. Натомість, говорячи про ментальність, слід звертати увагу на такі почуття та емоції, які притаманні саме українській етнічній спільноті і характеризують її ментальність у цілому та окремих її членів.

ФОЗК з відповідною семантикою містять у собі те, що можна назвати узагальненим образом національного характеру в його афективно-емотивному вимірі. Однак, тут не йдеться про те, що можна назвати етнічним стереотипом українця, а лише аналізуються приклади, які дають змогу здійснити таксономію і типологію різних психологічно-вольових характеристик та емоційних станів людини, які містяться у тому компоненті мовно-етнічної картини світу, що представлений у ФОЗК української мови.

Звертаючись до етнічних стереотипів, ефективними для аналізу виявилися ті ФОЗК із загальним семантичним значенням ментальної характеристики людини, які є достатньо різноплановими в аспекті їх семантичної та формальної побудови, адже національно-мовну картину світу формує цілий ряд факторів, зокрема географічний, історичний, культурний, релігійний, під впливом яких формується так звана національна психологія та національна мовна особистість (національний менталітет). Тут важливою видається думка В.М. Телії про те, що мова – це засіб трансляції менталітету між поколіннями лінгвокультурної спільноти.

Четверте фразеосемантичне поле фразеологізмів з зоонімним компонентом, що відображають *соціальний статус людини*, об'єднує мікрополя фразеологізмів, які доповнюють наші уявлення про те, як формувалася соціальна структура українського суспільства.

Концептуальна модель ФОЗК з семантичним опозиційним центром БАГАТИЙ: *[і] кури не клюють зі сл. грошей, у кого; як бобер у салі I БІДНИЙ: битися наче птаху клітці; годувати блощиці; битися як риба об лід; битися як та риба; і кішки нема чим годувати; як (мов, ніби і т. ін.) церковна миша має перехресні зв'язки сигніфікативів із фреймом Влада: птах (птиця) високого польоту; золотий телець; знатна птиця; велика риба*, відображаючи соціальну ієрархію суб'єктів відповідно до шкали "вищий/нижчий, а також до архетипної опозиції свої/чужі: *птах (птиця) не нашого польоту*. У цьому полі наявні також ФОЗК, які відображають суспільне зло, вади людини, яка їх набула в суспільстві. Це, зокрема, такі ФОЗК, які характеризують людину у стані: сп'яніння: *джмелі гудуть у голові; напиться до зеленого (блакитного) змія; під доброю мухою; заливати/залити (заляти) хробака (черв'яка) [в серці]*.

Таким чином, аксіологічна характеристика макрополя фразеологізмів із зоонімним компонентом «Ментальні характеристики людини» розширює знання про концептуальний простір зоосеміотичної системи української мови, в якому установлюється конфігурація ядерних і периферійних ФОЗК та виділяються зони їхнього перетинання у 4-х фразеосемантичних полях, де вони маркують. Класифікація матеріалу дала змогу визначити характеристики людини, які найбільш засуджуються або ж заохочуються українським суспільством, а також назви тварин, які найчастіше вживаються для відбиття тих або інших якостей людини. При цьому можемо констатувати, що найбільш засуджувані й схвальні в українському суспільстві індивідуальні риси людини. Хоча кількість прикладів, що належать до групи індивідуальних особливостей людини, значно перевищує кількість прикладів, що належать до групи соціально зумовлених особливостей людини. При цьому важливим є те, що згадана перевага здійснюється за рахунок прикладів, що характеризують психологічно-вольовий і емоційний стани людини.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Валуева И.В. Сопоставительное исследование фразеологических единиц с зоосемическим компонентом в парадигматике и синтагматике (на материале англоязычных текстов XX века): Дисс... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т им. И.И.Мечникова. – О., 1996. – 157с.
2. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. – М.: Прогресс-Культра, 1995. – 480с.
3. Гетц Г.В. Изучение ментальностей: Взгляд из Германии // Споры о главном: Сб. ст. – М., 1993. – С.58 – 64.
4. Гумбольдт В.фон Избранные труды по языкознанию. – М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
5. Гуревич А.Я. От истории ментальностей к историческому синтезу // Споры о главном: Сб. ст. – М., 1993. – С. 16 – 29.
6. Добровольский Д.О. Национально-культурная специфика во фразеологии // Вопросы языкознания. – 1997. – №6. – С.37 – 48.
7. Жуков А.В. Русская фразеология. – М.: Высшая школа, 1986. – 310 с.
8. Иванова Е.В. Пословичные картины мира (на материале английских и русских пословиц). – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2002. – 160 с.
9. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом "душа" (структурно-семантичний, идеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2002. – 19с.
10. Колесов В.В. Язык и ментальность. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2004. – 240 с.
11. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349с.
12. Куцик О.А. Слова-символы як образно-смісловий центр формування фразеологізмів (на матеріалі української та російської мов): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01; 10.02.02 / Київський ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 22с.
13. Левицкий А.Э. Функциональные изменения в системе номинативных единиц современного английского языка: Дисс... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Киевский гос. лингвистический ун-т. – К., 1999. – 396 л.
14. Почепцов Г.Г. Языковая ментальность: способ представления мира // Вопросы языкознания. – 1990. – №6. – С.110–122.
15. Ревель Ж. История ментальностей: Опыт обзора // Споры о главном: Сб. ст. – М., 1993. – С. 51– 58.
16. Рогач О.О. Структурно-семантичні особливості фразеологізмів з етнонімами (на матеріалі української, російської, польської, англійської, французької мов): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / НАН України. – К., 1999. – 18с.
17. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира/ Б.А.Серебрянников, Е.С.Кубрякова, В.И.Постовалова и др. – М.: Наука, 1988. –216 с.
18. Филд Д. История менталитета в зарубежной исторической литературе // Менталитет и аграрное развитие России (XIX–XX вв.). – М., 1996. – С.7 – 22.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ФОЗК – фразеологічна одиниця із зоонімним компонентом.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: У 2-х книгах. – К.: Наук, думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с; Кн. 2. – 980 с

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Крижко – доцент кафедри української мови Інституту філології Бердянського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика.